

SLOVENSKI NACIONALNI INTERES IZ ZGODOVINSKE RETROSPEKTIVE

Povzetek: Referat predstavlja poglede slovenskega naroda na svoj nacionalni interes v dolgem zgodovinskem loku od leta 1848, ko je slovenski narod postal politični dejavnik in je prvič jasno in glasno izrazil svoj zgodovinski interes, zedinjeno demokratično in avtonomno Slovenijo, pa vse do danes. V kronološkem zaporedju so predstavljene deklaracije slovenskega nacionalnega interesa številnih slovenskih političnih sil, strank in posameznikov različnih socialnih in ideoloških usmeritev, pri katerih pa je vedno živo zavedanje slovenskega narodnega interesa, njegovo programsko opredeljevanje v okviru vrhovne nacionalne paradigme, razvoj slovenskega naroda in vzpostavitev zedinjene avtonomne in nazadnje čisto svobodne Slovenije. Različne politične skupine so tej osnovni opredelitvi dajale še številne parcialne interese v skladu s svojim posebnim socialnim in ideološkim interesom. Referat kritično zavrača dezorientacijo vodilnih ljudi liberalne demokracije glede nacionalnega interesa v zadnjem času.

Ključni pojmi: nacionalni interes, zgodovina, zgodovinska antropologija, politika

Slovenski narod je v svoji zgodovini vedno dobro vedel, kaj je njegov narodni interes in kaj mu je storiti. Čudna, nenavadna in nerazumna izjema so stališča vodilnih ljudi liberalno-demokratske stranke v zadnjem letu, ki nikakor ne znajo opredeliti nacionalnega interesa oziroma ga v svojem vulgarnem liberalnem univerzalizmu celo zanikajo. Najočitnejše se kaže to pri vprašanju lastništva nad kapitalom v Republiki Sloveniji. Toda o tem nima smisla izglubljati besed. Referat se bo raje posvetil prikazu pozitivnih misli o slovenskem narodnem interesu, ki so se pojavljale ves čas, odkar se je narod zavedel samega sebe. Prikaz bi začeli z začetkom političnega življenja na Slovenskem v revolucionarnem letu 1848, ko je slovenski narod mogel prvič javno izpovedati svoj narodni interes in je to storil zelo pametno, demokratično in daljnovidno, da se lahko pred tem priklonimo. Nov položaj, ki ga je ustvarila revolucija na Dunaju 11. marca 1848, so najbolj umni Slovenci razumeli kot izjemno priložnost urediti in izboljšati svoj narodni položaj. "Tako imenitnega časa za vse Slovence še ni bilo, kar sonce sije, in bogve, kdaj kaj

* Dr. Janko Prunk, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

takega za Slovence bode. Samo nekaj tednov je časa, mi tega zlatega časa ne smemo zamuditi! Ako nič ne poželimo, ali ako poželimo kaj škodljivega, tedaj je za naš narod grob že izkopan, je zapisal Matija Majer Ziljski, stolni kaplan v Celovcu v svojem članku Slava Bogu na višavah že 17. marca (Prunk, 1992: 54). V njem je tudi povedal, kaj si Slovenci želimo. "Zdaj moramo odkritosrčno vse govoriti in povedati, kaj za svoj narod - za svoje Slovence na Koroškem, Štajerskem, Kranjskem, Goriškem in v Istri in sicer po slovenskih deželah želimo. Zdaj se mora začeti sreča našega naroda, zdaj moramo stopiti kakor sloboden narod med druge slobodne narode, mi vsi slobodnim narodom enaki. O narodnem sožitju v habsburški monarhiji pa je rekel: "Vsak naj v svoji deželi doma živi, kakor mu je drago in ljubo, Nemec po nemško, Lah po laško, z vso močjo od vsih pa terjamo, da tudi nas puste doma po našem živeti: Slovence po slovensko" (Granda, 2001: 17). V naslednjih tednih so različni posamezniki in skupine, največkrat imenovane Društvo Slovenija (na Dunaju, v Gradcu in Ljubljani), objavili svoje peticije oziroma deklaracije, v katerih so zahtevali združitev vseh dežel, naseljenih s Slovenci, v eno deželo z imenom Slovenija, v kateri bi imel slovenski jezik takšne pravice kot nemški v nemških in italijanski v italijanskih. Dežela bi imela avtonomijo s svojim deželnim zborom v okviru avstrijskega cesarstva. Včasih je bila v teh deklaracijah zapisana zavrnitev vključitve v frankfurtsko Nemčijo. Te zahteve so v slovensko zgodovino prišle pod imenom Program Zedinjene Slovenije. Sodobni slovenski zgodovinar Stane Granda pa to imenuje kar "prva odločitev Slovencev za Slovenijo" (Granda, 2001; Prunk, 2002). Slovenci so v letu 1848, ko so postavljali program Zedinjene Slovenije, jasno razmišljali tudi o svobodi, demokratično-političnih in socialno-gospodarskih elementih, na primer že omenjeni Matija Majer v začetku aprila. "Mi Slovenci nočemo na široko ponavljati peticij drugih avstrijskih narodov, kot so svobodna ureditev občin, primerno zastopstvo stanov, odveza desetine in tlake, oboževanje ljudstva, javen in usten postopek na sodišču, odgovornost vseh, tudi najvišjih državnih uradnikov, svoboda veroizpovedi, govora, učenja in tiska, pravica do združevanja in peticij, osebna svoboda in tako dalje, te želje so tudi naše in zato težko čakamo njihove izpolnitve" (Granda, 2001: 34-5).

Slovenci zaradi svoje majhne politične moči leta 1848 svojega narodnega interesa, izraženega v programu Zedinjene Slovenije, niso mogli uveljaviti. Toda v poznejših letih so ga imeli vedno na umu in si zanj prizadevali. Ena najsijajnejših etap v tem prizadevanju je taborsko gibanje v letih 1868-71, ko so na množičnih zborovanjih slovenskega ljudstva od oblastnikov habsburške monarhije terjali vzpostavitev Zedinjene Slovenije, ob tem pa navajali še druge, konkretne, aktualne kulturne, socialne in gospodarske interese, kot na primer na taboru v Sevnici 2. maja 1869.

V zadnji tretjini 19. stoletja so mnogi slovenski politični voditelji in gospodarstveniki zelo precizno navajali gospodarske interese slovenskega kmečkega ljudstva in drugih "delavnih stanov". Liberallec dr. Josip Vošnjak je v svoji knjigi Agrarno vprašanje opozarjal na nujnost agrarne reforme in na razvoj kmečkega združništva. Dve desetletji pozneje je to počel z drugačnih ideoloških izhodišč duhovnik dr. Janez Evangelist Krek, ki je opozarjal na potrebnost široke zadružne organizacije kar za vse slovenske delovne stanovce, kmete, obrtnike in delavce.

Njegova združna organizacija Reiffeisnovega tipa je bila izrazito demokratična in v prid malega človeka.

Ob koncu 19. stoletja so se Slovenci dobro zavedali pomena vzpostavitve avtonomne Zedinjene Slovenije kot instrumenta obrambe slovenskega naroda in slovenskega etničnega teritorija pred germanizacijo in pred italijanizacijo. To prepričanje se je uveljavilo v vseh treh slovenskih političnih taborih. Zavedajoč se svoje majhne politične moči, so slovenski politiki poskušali svoj cilj doseči s tesno politično naslonitvijo na Hrvate in na njihov boljši narodno-politični status v habsburški monarhiji. Tako so voditelji Katoliške narodne stranke oktobra 1898 odšli na shod hrvaške pravaške stranke na Sušak in tam izjavili, da Slovenci sprejemajo program stranke prava za svoj. Po tem shodu so v Slovincu iz taktično-političnih razlogov pisali, da je hrvaška kraljevina svobodna, samostojna in popolnoma avtonomna država in da spadajo pravno k hrvaški tudi slovenske dežele. S tem so slovenski katoliški politiki vstopili v trialistično politiko reševanja slovenskega narodnega vprašanja in slovenski liberalci, ki niso imeli nobene alternative, so se jim s težkim srcem priključili. Ta politika, ki je imela minimalne možnosti za uspeh, je bila za Slovence edina rešilna bilka za rešitev slovenskega narodnega vprašanja in doseg Zedinjene Slovenije. Toda nosila je s sabo mnogo nevarnosti: preveliko identificiranje s Hrvati, pri marsikaterem slovenskem voditelju celo pristajanje na kulturni, Hrvatom všečni novoilirizem, in celo taktično zamolčevanje Zedinjene Slovenije in poudarjanje velike Hrvaške in od Majniške deklaracije maja 1917 dalje kar države vseh habsburških Jugoslovanov, ki bi vključevala tudi Slovence (Prunk, 1998: 76-7). Ta programska usmeritev je Slovence 29. oktobra 1918 vodila v odcepitve od Avstrije in v ustanovitev samostojne države Slovencev, Hrvatov in Srbov s središčem v Zagrebu.

Da je bilo takšno popolno utapljanje Slovencev in Slovenije v velikohrvaški državi pred in med 1. svetovno vojno le taktična poteza politike Slovenske ljudske stranke, se je pokazalo že septembra 1918, še pred proglasitvijo samostojne države SHS, na seji ustavno-pravnega odseka Narodnega sveta za Slovenijo, na kateri so razpravljali o ureditvi bodoče jugoslovanske države. Odsek je na predlog Frana Šukljeta s pritrjevanjem Antona Korošca sprejel načrt, naj bo bodoča jugoslovanska država nekakšna federacija treh enot: 1. Slovenije z Istro, 2. Hrvaške in Slavonije z Vojvodino in 3. Bosne in Hercegovine z Dalmacijo (Prunk, 1992: 210-1). To je bil načrt v očitnem nasprotju s pravaško koncepcijo hrvaške države, ki je absolutno vključevala Istro, če bi se že morala odpovedati Sloveniji. Slovenci so s takšnim načrtom poudarili Zedinjeno Slovenijo kot avtonomno enoto, okrepljeno še z Istro. Z vzpostavitvijo tretje bosansko-dalmatinske enote pa so hoteli v državi oslabilo hrvaško hegemonijo. Na sami seji odseka je Anton Korošec že opozarjal, da se bo najbrž jugoslovanska država razširila na osnovi Krfske deklaracije še s četrto, srbsko-črnogorsko enoto. Vse to so bili zelo pametni politični razmisleki, ki kažejo na precejšnjo zrelost dela slovenske politike. Seveda pa so takšni načrti imeli kaj malo možnosti, da bi jih Hrvati sprejeli. O tem v mesecu dni obstoja države SHS novembra 1918 sploh ni prišlo do razprave. Pač pa so tej zamisli SLS ostro nasprotovali slovenski liberalci, tako Ivan Hribar, ki je nasprotoval razdelitvi Hrvatov na tri enote, Hrvaško, Bosno z Dalmacijo in vključitvi Istre v Slovenijo, kakor tudi Ivan

Tavčar, ki je branil jugoslovanski narodno-kulturni unitarizem in je bil proti federativni ureditvi države (Prunk, 1992: 212).

V jeseni 1918 je slovenski narod dobro vedel, kaj mu je narediti na gospodarskem, socialnem in kulturnem področju. Odseki Narodnega sveta so izdelali ustrezne, kar konkretne programe za vsa področja. Gospodarski odsek je predvideval gospodarsko osamosvojitve Slovenije. V program je bila vključena rešitev aprovizacije, načrtovana je bila gospodarska obnova Primorske in reševanje nabeve nafte in drugih pogonskih sredstev za industrijo. Posebna naloga pa je bila povezovanje nacionalnih gospodarskih sil. Tako naj bi ustanovili novo, enotno slovensko gospodarstvo. Program je obravnaval tudi vprašanje nacionalizacije zemljiške posesti, industrije, obrti in trgovine. Pri tem so ugotavljali, da gospodarska samostojnost slovenskega naroda vsekakor terja nacionalizacijo tujega premoženja. V programu je bilo predvideno tudi reševanje valutnega vprašanja in oblikovanje enotne nacionalne zveze slovenskih zadrug vseh smeri z močno, centralizirano združeno banko. Program je ugotavljal, da je treba tudi opredeliti vlogo slovenskega gospodarstva nasproti hrvaškemu in srbskemu v novi državi, proučiti načela prihodnje carinske politike in oceniti vlogo Trsta in Reke v bodočem gospodarstvu (Perovšek, 1998: 108-9).

V tem času je slovenski ekonomist liberalec Milko Brezigar tudi sam napisal zelo zanimivo in pomembno knjigo s podobno vsebino *Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva*. Slovenci so novembra 1918, v času provizorija, ko so živeli *via facti* samostojno narodno politično življenje, dobro vedeli, kaj je njihov narodni interes na vseh poljih, od socialno-gospodarskega, kulturnega do upravnega. Dne 14. novembra 1918 je Narodna vlada za Slovenijo izdala celo uredbo o začasni upravi Slovenije, ki je predstavljala v času provizorija nekakšen vrhovni zakon.

Zmeda je bila med Slovenci edino glede nadaljnega političnega statusa Slovenije. Slovenska ljudska stranka je bila za čim večjo avtonomijo Slovenije v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov; liberalci pa bi se hoteli čimprej in brezpogojno združiti s Kraljevino Srbijo. Zaradi mednarodne konstelacije in tudi razmerja moči na jugoslovanskem prostoru so se udejanile liberalne želje in dobili smo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Prunk, 1998: 88-90).

V Kraljevini SHS, v katero se je uspelo vključiti slabim trem četrtinam Slovencev in slovenskega ozemlja (ostalo so prigrabile sosednje države), je slovensko narodno politično življenje potekalo diferencirano v tri politične tabore kot že pred 1. svetovno vojno: katoliški, liberalni in socialistični, skoraj z enakim razmerjem moči, s tem da so se znotraj posameznih taborov dogajale diferenciacije in prestrukturiranja. Vsak od teh taborov je sam, njemu lastno, razmišljal o slovenskem nacionalnem interesu in ponujal svoje poglede in rešitve slovenskemu narodu. Liberalci so ponujali razmah podjetništva, obrtništva, bančništva in modernega laičnega šolstva ter se malo menili za socialni položaj malega kmeta in za socialno delavsko zakonodajo. Socialisti so se nasprotno zavzemali ravno za slednjo. Komunisti so ponujali delavsko-kmečko sovjetsko republiko Slovenijo s socializacijo produkcijskih sredstev in diktaturo proletariata v okviru balkansko-podonavske sovjetske federacije do leta 1923, nato pa v okviru jugoslovanske federacije (Prunk, 1998: 96).

Slovenski ljudski stranki je bil pred očmi ideal stanovske družbe, čeprav je sprejemala glavna načela demokracije, vključno s parlamentarizmom. Zavzemala se je za zaščito kmetov, svojega najpomembnejšega socialnega stebra, za razvoj in pomoč kmečkemu združništvu, za razvoj obrtništva z elementi združnega povezovanja, za široko moderno socialno zavarovanje delavstva in za razmah delavskih zaščitnih organizacij ter za posebne pravice katoliške Cerkve v javnem življenju in v šoli. O tem najbolje priča volilni program SLS za parlamentarne volitve leta 1923, izdan v brošuri *Sodite po delih, kaj hočemo* (Prunk, 1986: 196-9).

Glede ključnega, narodnega vprašanja, je SLS zagovarjala individualnost slovenskega naroda in avtonomijo Slovenije v okviru jugoslovanske države, liberalci in socialisti pa so bili jugoslovanski unitaristi in so bili večinoma za centralistično državno ureditev. To so do leta 1923 zagovarjali tudi slovenski komunisti, ki pa so to leto evoluirali na stališče narodne individualnosti in federativne državne ureditve (Prunk, 1986: 196-223).

V drugi polovici dvajsetih let so nekateri mladi politiki v katoliškem in v liberalnem taboru prvič v slovenski zgodovini formulirali interes in željo po samostojni slovenski državi. Krščanski socialist Božo Vodušek je to storil v članku *Etika in politična miselnost Slovencev*: "Lastna državna oblika je za narod enak ideal kakor za poedinca osebna svoboda... Ako je naš slovenski narod še do danes ni zasnoval, je to znak prevelikega zaničevanja, podcenjevanja in premale zahtevnosti do samega sebe." Ostro je kritiziral zagovornike jugoslovanskega unitarizma pri liberalcih in tudi zastopnike narodne avtonomije v lastnem, katoliškem taboru, da so nejasni in premalo zahtevni do Beograda. Zatrdil je, da "ko bo ideal lastne državne oblike sam po sebi rasel iz nas vseh, se bo vprašanje njegove uresničitve samo rešilo. Kako, je danes nejasno in nemogoče napovedati. V okviru sedanje države je edina rešitev v tem duhu federacije" (Prunk, 1986: 216-7).

Takšne misli so med drugim vodstvo Slovenske ljudske stranke leta 1932 vodile do radikalne Slovenske deklaracije.

Istočasno z Voduškom je tudi mladi liberalni demokrat Lojze Ude v *Svobodni mladini* v članku *Borba za priznanje slovenskega naroda v Kraljevini SHS* in izven njenih meja zahteval boj Slovencev za Zedinjeno Slovenijo, boj zoper versajske meje, ki se ne sme nikoli nehati, in ki bo ob zrušitvi tega sistema omogočil Zedinjeno Slovenijo (Prunk, 1986: 218-20).

Seveda oba mlada razumnika s svojim odličnim pisanjem nista mogla takoj odločilno vplivati na slovenske ljudske množice. Te so bile pod vplivom liberalne in predvsem katoliške Slovenske ljudske stranke. Zato je imela velik vpliv deklaracija Slovenske ljudske stranke s konca leta 1932, ko je bila stranka v opoziciji najbolj odkritemu unitarističnemu in centralističnemu režimu v Jugoslaviji. Stranka je svoji deklaraciji dala ime Slovenska deklaracija, v tedanjem tisku in pozneje v zgodovino pisju pa se je zanjo uveljavilo ime *Punktacije*, analogno s tedaj podobnimi deklaracijami drugih protirežimskih strank, na primer HSS.

Deklaracija je zahtevala samostojen položaj slovenskega naroda v Jugoslaviji, ki bo morala postati privlačna sila za ostale Slovence v drugih državah, da se vključijo v takšno Slovenijo in uresničijo njeno zedinjenje. Deklaracija je v prvi točki govorila o usodni razkosanosti Slovencev med štiri države in da se mora ta nehati.

V drugi točki je govorila o nalogi slovenskega naroda v Jugoslaviji, da si neprestano prizadeva za ustvaritev Zedinjene Slovenije. Tretja točka je povedala, kaj si mora izboriti slovenski narod v jugoslovanski državi, da bo kos opraviiti svojo zgodovinsko nalogo, da bo mogel izpolniti slovenski narodni interes: "V to svrhu nam je potrebna a) nacionalna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda, b) radikalno socialno zakonodavstvo, ki mora osigurati življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda." Četrta točka pa je poudarila potrebo takojšnje politične preureditve države: "Za doseg tega cilja je potrebno, da mi Slovenci, Hrvatje in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratični bazi državo ravnopravnih edinic, eno od teh naj tvori Slovenija" (Prunk, 1986: 221).

Pred drugo svetovno vojno so svoje formulacije slovenskega nacionalnega interesa podajale številne majhne politične skupine, od desnih avtoritarnih katolikov preko različnih liberalnih skupin do socialdemokratov, krščanskih socialistov in komunistov. Vsi so poudarjali individualnost slovenskega naroda, njegovo potrebo in pravico po čim večji samostojnosti. Mnogi od njih so formulirali še različne točke gospodarskega in socialnega programa. Za konkretizacijo si pogledjmo le komunistično in krščansko-socialistično formulacijo slovenskega interesa, obe iz konca leta 1939, ki sta v obliki letaka oziroma biltena imeli celo enak naslov *Kaj hočemo!* Komunisti so v tistem trenutku zahtevali "hočemo svobodo, popolno narodno svobodo in ljudsko demokracijo - hočemo popolnoma svobodne volitve v vsa ljudska zastopstva (občinske odbore, slovenski parlament, državni parlament)... - hočemo takojšnje razveljavljenje vseh političnih zakonov in ustanov prejšnjih diktatorskih režimov... - hočemo popolno politično, gospodarsko in kulturno osamosvojitve slovenskega naroda! Prenehati mora gospodarsko zapostavljanje in davčno izmozgavanje Slovenije s strani velikosrbske gospode" (Prunk, 1992: 291-2). Nato sledijo še zahteve po davčni reformi, po popolni samoupravi občin, po svobodnem razvoju ljudskega združništva, po prepovedi monopolov in kartelov, po socialnem zavarovanju poljedelskih delavcev, kmetov in obrtnikov itd. (Prunk, 1992: 291-2).

Krščanski socialisti so formulirali nacionalni interes slovenskega naroda s čisto drugačnim, bolj filozofsko-eksistencialističnim jezikom, ki odraža tudi njihovo drugačno antropološko izhodišče. Vseboval je fundamentalno kritiko vse dotedanje slovenske politike. Pri formuliranju tega krščansko-socialističnega dokumenta je sodeloval Edvard Kocbek, ki je že izdajal svojo revijo *Dejanje* in pozival Slovence k angažirani dejavni politiki. V dokumentu so naslednje zanimive, udarne formulacije: "Vse dosedanje politične stranke Slovencev so se več ali manj vdajale objestnosti ali bojazni pred tujimi, Slovincem nasprotnimi duhovnimi in političnimi silami. Danes smo tako zreli in močni, da ne smemo več delati razlike med klerikalizmom, liberalizmom in socialdemokracijo. Mi brez izjeme obsojamo vso dosedanjo politiko Slovencev in njihove stranke... Zato hočemo v nasprotju z dosedanjimi strankami delati za celotno slovensko blaginjo. Zato se nočemo istiti samo s kakim delom slovenstva in njegovimi interesi. Zato nočemo ustvariti kake nove verske ali svetovnonazorske politične stranke in Slovence še bolj deliti. Zato nočemo ideolo-

ških bojev in ustvarjanja razlik. Pač pa hočemo doseči čim večje soglasje v gospodarskih, socialnih in političnih zadevah in vzbuditi željo po resnični slovenski skupnosti. V tem smislu bomo težili po konsolidaciji naših političnih sil z vsemi tistimi političnimi silami, ki hočejo z nami vred premagati sedanjo politično nemoralno in likvidirati sedanji politični red z vsemi njegovimi strankami, potem pa duhovno in tvorno utrjevati in osamosvajati slovenskega človeka” (Prunk, 1992: 292-3).

Takšna formulacija slovenskega nacionalnega interesa je zelo radikalna, čisto v duhu eksistencialistične krščanske filozofije, še zlasti nekatere misli v naslednjem poglavju: “Obenem s tem naziranjem pa bomo vedno branili svojo lastno neodvisno politično organizacijo. Zakon političnega življenja pravi, da uspehe dosega le tista formacija, ki ima v sebi zanesljivo duhovno neustrašnost. Svoje politično delo postavljamo na vrednote neokrnjene človekove osebe, na zaklad prave krščanske kulture in podobo slovenskega genija” (Prunk, 1992: 293-4).

Ta program je ostal v slovenskem političnem življenju skoraj neznan, malo več odmeva pa je imel Kocbekov članek *Slovinci in politika*, ki je vseboval podobne misli in ga je Kocbek objavil v *Dejanju* nekaj mesecev pozneje (Prunk, 1992: 294).

Takšni široki demokratični in temeljni eksistencialno-antropološki pogledi, ki bi mogli igrati v slovenskem narodnem življenju pomembno vlogo, so se morali umakniti pred grozljivim viharjem časa, kakršen je bil okupacija in revolucija.

Komunistična partija Slovenije, ki je organizirala protiokupatorski narodnoosvobodilni boj, je od samega začetka načrtovala in izvajala tudi revolucijo po leninistično-boljševiškem vzoru in v njeni koncepciji ni bilo prostora za takšno, krščansko-socialistično eksistencialistično antropologijo. Komunistične formulacije nacionalnega interesa se v začetnem obdobju odpora nerazdvojno prepletajo z revolucionarno, razredno programatiko. Šele proti koncu leta 1941, ko uvidijo, da bo osvobodilni boj dolg, revolucionarno frazeologijo umaknejo iz programa OF, ne pa tudi iz svojega političnega početja. Tako temeljne točke OF postanejo zanimiva, formalno demokratična in sprejemljiva formulacija slovenskega nacionalnega interesa v času vojne:

1. Proti okupatorju je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.
3. Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov, ne priznava OF razkosane Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati pa stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice vsakega naroda do samoodločbe.
4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.
5. Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.
6. Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda kot celota.
7. Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodila fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden, demokratičen način” (Prunk, 1992: 315).

Tem sedmim točkam sta bili decembra 1941 dodani še dve, ki sta se sklicevali: 8. na Atlantsko deklaracijo in na osnovi nje trdili o pravici slovenskega naroda, da po vojni sam odloča o svoji notranji ureditvi in zunanjih odnosih, in 9. o pomenu slovenske partizanske vojske. Ta program sta Osvobodilna fronta in KPS propagirali kot nespremenljiv in veljaven vso vojno in še dolgo po njej!?

Politični tabor nekdanjih vladajočih elit, ki ga je OF obšla, je že septembra 1941 ponudil svoje videnje ureditve slovenske prihodnosti, ki je bilo zelo podobno programu OF, le da ni bil nikjer omenjen takojšen oborožen protiokupatorski boj, zaradi česar je ta tabor zgubljal iniciativo v narodni politiki. Njegova vizija je bila združena Slovenija kot federativni del obnovljene Kraljevine Jugoslavije z demokratično politično ureditvijo in pravičnejšim družbenim redom. Aprila 1942 je ta protikomunistični tabor, povezan v Slovensko zavezo, svoj program dopolnil z močno levičarskim socialnim programom, ki je imel nekaj skoraj socialističnih črt (Prunk, 1998: 135). Tudi protirevolucionarni tabor je pri svojem programu vztrajal do konca vojne, toda zaradi svojega vojaškega poraza ni prišel v situacijo, da bi ga udejanjil.

Svoj program, pa ne samo temeljne točke OF, so po vojni na Slovenskem uveljavljali slovenski komunisti, ki so vzpostavili leninistično-komunistični režim. Ta je od začetka petdesetih let postajal neka posebna, mehkejša varianta leninizma - samoupravni socializem, ki se je uspel na Slovenskem obdržati celih 40 let. Ko je v drugi polovici 80. let prišel v socialno, politično in jugoslovansko mednacionalno krizo, so nekomunistične in protikomunistične sile med Slovenci formulirale nove poglede slovenskega nacionalnega interesa: uvedbo pluralistične politične demokracije, vključujoč individualne politične pravice in gospodarsko svobodo ter vzpostavitev prave, samostojne slovenske države v eventualni jugoslovanski konfederaciji (Prunk, 1998: 174). Malo je znano, da so nekateri komunistični ideologi ta program kritizirali z argumentom, da ni potreben, ker še vedno veljajo in zadoščajo temeljne točke OF.

Formulacija nacionalnega interesa iz 57. številke Nove revije je hitro osvajala simpatije med slovenskim narodom in razmeroma široka neformalna politična koalicija je maja 1989 na velikem ljudskem zborovanju na Kongresnem trgu objavila kratko, jasno formulacijo narodnega interesa, znano pod imenom Majniška deklaracija, ki je imela le tri točke: "1. Da hočemo (Slovenci) živeti v suvereni državi slovenskega naroda, 2. Kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z jugoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope, 3. Glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na: spoštovanju človekovih pravic in svoboščin in na družbeni ureditvi, ki zagotavlja duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije" (Prunk, 1992: 417-8).

Majniška deklaracija je postala idejni temelj široke demokratične koalicije, imenovane Demos, ustanovljene decembra 1989 za volitve spomladi 1990. Demos je svoj prvi program objavil že sredi decembra 1989 in je vseboval odlično humanistično in široko demokratično formuliran splošni del, ki je ocenil pretekli komunistični režim v Sloveniji, zagotavljal demokratično politično držo Demosa in odpoved volutarističnega revolucionarnega preganjanja političnih nasprotnikov po

Demosovi volilni zmagi: "Demokratska opozicija Slovenije bo zastavila vse svoje sile za miren prehod iz totalitarizma v demokratično urejeno družbo. K temu jo zavezujejo lastna moralna načela, krvave žrtve in druge posledice revolucije. Zato svojega odnosa ne bo gradila na protipartijskem revanšizmu, prizadevala pa si bo za resnico o preteklosti in za popravilo vseh krivic, ki se sploh še dajo popraviti. V tem smislu zahteva pravico do javnega spomina tistih mrtvih, ki jim je bila ta pravica odvzeta, rehabilitacijo tistih, ki so bili po krivem obsojeni. Pripravila bo program denacionalizacije, zahtevala bo objektivnejši prikaz zgodovine in deideologizacijo šolskih učbenikov, omogočanje karitativne dejavnosti Cerkve itd. Zavzemala se bo za narodno spravo kot proces nujnega moralnega očiščenja za skupni slovenski jutri" (Prunk, 2001: 345). Takšnemu stališču je vodstvo Demosa ostalo zvesto ves čas svojega obstoja, kar mu daje posebno politično težo v slovenski zgodovini (Prunk, 2001: 345).

Pred volitvami je Demos svoj program konkretiziral za vsa področja narodnega življenja.

- Za politično področje je povedal, da je za parlamentarno demokratično-socialno in pravno slovensko državo, za upoštevanje in varovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, za strokovno, politično nevtralno upravo in policijo.

- Na gospodarskem področju se bo zavzemal za svobodno podjetništvo in tržne zakonitosti, varovanje naravnih virov, za soodločanje delavcev v podjetjih in za neodvisne sindikate.

- Na področju kmetijstva: za ugodnejše pogoje za zasebno kmetijstvo, subvencioniranje kmetijske proizvodnje in za razvoj družinske kmetije, odpravo agrarnega maksimuma, vrnitev zadružnega premoženja itd.

- Za take družbene službe, ki bodo v pomoč ljudem in dvigale kakovost njihovega življenja, zlasti: kakovost osnovnega zdravstvenega varstva vsem prebivalcem Slovenije, kakovostno in z evropskimi standardi usklajeno šolo, avtonomnost in večjo vlogo slovenske univerze.

- Spodbujanje kulturnega ustvarjanja in predstavljanja slovenske kulture v tujini na področju socialne politike: oblikovanje programov za zaposlovanje mladih in brezposelnih delavcev, večjo skrb za ostarelo prebivalstvo, boljše pogoje za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, večjo skrb za duševno prizadete, materialno pomoč socialno ogroženim itd. (Krušič, 1990).

Poleg skupnega programa so svoje posebne programe objavile tudi vse stranke, združene v koaliciji Demos, ki so bili nekako v glavnih potezah soglasni z Demosovim, so pa prinašali še posebne točke in poudarke, značilne za socialno poreklo in idejno orientacijo posameznih strank.

Te programe je smiselno soočiti s programi dveh strank, ki sta se razvili iz bivših družbenopolitičnih organizacij dotedanjega socialističnega samoupravnega sistema. To sta bili v Stranko demokratične preнове preimenovana ZKS in ZSMS, ki si je privzela ime Liberalna stranka.

Prva je v glavnem zastopala poglede nekega reformiranega demokratičnega socializma, Slovenijo pa je videla v konfederalnem položaju v Jugoslaviji, ki bo prostovoljna zveza posameznih suverenih narodov, živečih v demokraciji s tržnim gospodarstvom in temeljnimi človekovimi pravicami in svoboščinami.

Zanimiv je program Zveze socialistične mladine - Liberalne stranke. Zanj je na prvem mestu svoboda posameznika "tukaj in zdaj". So za svobodo vsakogar, za odpravo ovir, ki posameznikom ne dovoljujejo, da bi ravnali kot svobodni ljudje. So za svobodo izbire vsakega posameznika.

- Svobodo posameznika, to osnovno liberalno politično postavko, opredeljujejo na način evropskih liberalnih strank: "Svoboda izbire v vsakdanjem življenju, izbira življenjskih stilov, političnih in kulturnih ter spolnih usmeritev. Za stranko ni večine in ne manjšine. Drugega spoštujejo zaradi njegove različnosti, enkratnosti, posebnosti" (Krušič, 1990). Pripoznavajo in varujejo pravico vsakogar, da si sam izbira svoje vrednote in gradi svoje identitete... Svoboda je svoboda za tistega, ki je drugačen. So za "uživanje v pluralizmu in za pluralizem uživanja".

- So za svobodo izbire na področju gospodarstva. Zagovarjajo svobodo gospodarske pobude, zavzemajo se za svobodno tržišče. Država naj spodbuja "zakonito bogatenje" in skrbi za socialno varnost. Nujna meja svobodnega gospodarstva je varovanje narave.

- So za svobodo izbire v politiki. Vsak državljan mora imeti pravico in možnost svobodno izražati politično prepričanje. Država je nujna, vendar nepopolna in nevarna ustanova, zato ji je treba začrtati meje in opredeliti njene naloge in pristojnosti. Nočejo države, ki bi ji bilo treba zaupati, ampak menijo, da mora biti pod stalnim nadzorom civilne družbe. Najvišja oblast je demokratično izvoljen parlament. Izvršilna oblast je servis družbe. Vsa politična vprašanja je mogoče reševati brez nasilja. Vojska in policija nimata v politiki kaj iskati. Sodna oblast je neodvisna (Krušič, 1990).

V programu ni zaslediti posebnih poudarkov o narodu, narodnem interesu itd. Takšni drži so mladi liberalci ostali zvesti tudi v poznejših letih.

Zanimivo in začudujoče je, kako hitro so nekdanji socialistični mladinci spoznali in osvojili vrednosti liberalne antropološke politične in socialne paradigme in jo nato tudi vneto in uspešno predstavljali in zagovarjali do njene zmage in prevlade med Slovenci.

Liberalna paradigma ZSMS je našla med Slovenci že na volitvah 1990 kar precej simpatizerjev, dobila je 14,5% glasov. Še bolj pa se je okrepila po krizi Demosa v začetku leta 1992 in na volitvah decembra 1992, ko je v Liberalno demokratsko stranko preimenovana ZSMS dobila kar 23% glasov in postala najmočnejša stranka. Dobila je mandat za sestavo koalicijske vlade in od tedaj preko vseh volitev zmagovala, se politično krepila in sestavljala različne vladne koalicije, v katerih je vedno popolnoma gospodarila. Tako se je v Sloveniji v zadnjih desetih letih uveljavila prevladujoča liberalna politična kultura, v kateri je bila tudi vladajoča LDS prisiljena izražati nekatere pragmatične poglede na državo in narod, ne čisto v skladu s svojim prvotnim programom. Te svoje politično-pragmatične elemente je vnašala v svoje aktualne politične programe, ki so se v zadnjih letih glede nacionalnega interesa približevali programom drugih strank.

Zato nekako osuplja, da so se ob koncu leta 2001, ko liberalna demokracija popolnoma politično in ekonomsko vlada Sloveniji, med njenim vodilnim kadrom pojavile ideje, ki direktno zanikajo možnost formuliranja in pomen slovenskega narodnega interesa na kulturnem, političnem in socialno-ekonomskem planu.

Naj iz te zgubljene orientacije navedem samo nekaj formulacij, objavljenih v eminentnem slovenskem časopisu Sobotni prilogi Dela:

“Po prvih začetnih korakih postane nacionalni interes bolj zapleten ... V bistvu je mogoče o interesu neke nacije govoriti samo navzven v odnosu z drugimi nacijami. Znotraj države v notranji politiki ne govorimo o nacionalnem interesu, ampak splošnem javnem interesu itd.”

“Ali je nemara nacionalni interes samo fraza, s katero bi nekateri naši poslovneži radi pregnali nadležno konkurenco in ostali ‘Kralji na Betajnovi’? V demokraciji se nacionalni državni interes definira v tekmovanju različnih naročil, pri katerem imajo prednost praktična in vsakdanja naročila v zvezi z blaginjo, sproščenim življenjem in varnostjo.”

Tvorci takšnih in podobnih zelo vprašljivih nazorov in formulacij pozabljajo, da je narod še vedno živa, neulovljiva in nikoli samo praktična, na naročilih temelječa entiteta, ampak zavezana tudi iracionalnemu, kar je duhovno in kulturno par excellence.

K sreči se je našel eminenten slovenski ekonomist mednarodnega ugleda, ki je v svojem članku poudaril, da je slovenski nacionalni interes v prvi vrsti ohranjanje slovenskega naroda in njegove države in da je pri tem zelo pomembno lastništvo kapitala v tej državi. Problem slovenskega narodnega interesa še vedno obstaja in je aktualen tudi ob in po našem vstopu v Evropsko unijo.

LITERATURA

- Granda, Stane (2001): Prva odločitev Slovencev za Slovenijo, Ljubljana: Nova revija.
- Krušič, Slavi (ur.) (1990): Koga voliti? Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji 1990. Ljubljana: Jugoslovanski center za teorijo prakso samoupravljanja.
- Perovšek, Jure (1998): Slovenska osamosvojitve leta 1918. Ljubljana: Modrijan.
- Prunk, Janko (1986): Slovenski narodni programi. Ljubljana: Založba 2000.
- Prunk, Janko (1992): Slovenski narodni vzpon: Narodna politika 1768-1992. Ljubljana: DZS.
- Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Ljubljana: Grad.
- Prunk, Janko (2001): Demos - instrument demokratičnega prehoda. V Darko Friš (ur.), Časopis za zgodovino in narodopisje, str. 341-52. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Prunk, Janko (2002): Mozaični temelji slovenskega naroda in države. Delo, Sobotna priloga, 4. maj: 12.